

جفاک و پهروهردیا دیموکراتیک

ب: ناسر منبرې

سه‌نعت و ب چې بونا زمينه‌کی نه‌مناهي چه ز کرن و لپگه‌رينا مروقان به‌رقه زانست و فيريونا ناگامه‌يښ جوربه‌جور د ناف جفاکي دا چې بوو. خاله‌ک بالکيش نه‌فه کو ژبه‌ر تيکه‌ستا دسه‌لاتدريز که‌ليسا له سهر ترساندن و نه‌يشتنا پيشکه‌فتنا هزرا زانستی و هولدانا زفراندنا جفاک بوي سهردهما ئيسکولاستيک، به‌روفازي ته‌فگه‌را زانستی د وي دهمي دا زنده‌تر پيش که‌فت.

ريبه‌رين ته‌فگه‌را زانستی ب رود کرنا هه‌رجوره ته‌علمين زوري و ناچارين ئاييني، بنه‌مايا زانست و هيژ زفراندن سهر تيکه‌هيشتنا مروقه کو نه‌ف زي ب سروشتي بونا مروقي گريدايه. واته مروقه ناوه‌ندا هه‌ر تشته‌کيه. نه‌ف تيکه‌هيشتن ژ نه‌زمون و هه‌ستين مروقي سه‌چافه ده‌گرت. نه‌فلاتون د فله‌سه‌فيا په‌روهرده‌هيا خو گوتبوو کو "هه‌ر مروقه‌کی ل گور خولقکاری و هيزا نافرینه‌ری بونا وي، بوي جفاکي به‌رژه‌وه‌نديا خو هه‌يه و ده‌رخستنا وان خولقکاریان ب ريبا په‌روهرده ده‌يت نه‌نجام دان. بيگومان وان نه‌نجامان د جفاکه‌کی ب ديسپلين و ریکو پیک دا چې دبیتن". نه‌ف گوتنا نه‌فلاتون گرينگ‌ترین تيگه ل سهر په‌روهرده و هه‌که نه‌له‌منه‌ته‌کی جياواز ژ جفاکي نه‌دهات نرخاندن.

په‌روهرده و راهيتان په‌ک ژ ريبازين پرسه‌سا نوويون و چاکسازيا ژيانا مروقانه. ريکخواو په‌روهرده د زمينه‌کی تاييه‌ت و ته‌مام بوي هات چيکر و بوي ب سازي يان ريکخواوه‌ک ژ جفاکي. ل سهرده‌ما چاڅا نافين دا ريکخواو په‌روهرده ل ژير ده‌سه‌لاتا که‌ليسا دا بوو. که‌ليسا و ريکخواوين ئاييني ب ريبا ده‌سه‌لاته‌ک کو ل ده‌ستئ وان دا بسوو دخواستن ب په‌روهرده‌کرنا جفاکي ته‌علميات و نه‌ريتين ئايينيا خو دهريازى جفاکي بکن و ئايين بکن ب بابيه‌ته‌کی جفاکي، د دافيا سه‌دسالا ۱۶ نان دا، ب ده‌رکه‌فتنا فله‌سه‌فيا نوو و قوتانا ره‌وشه‌نبري و هه‌روهه‌ا پيشکه‌فتن و به‌رفره بونا

د سه‌دسالا ۱۸ئان دا تشته‌ک کو پرتل ل سهر گوهارتنا سيسته‌ما په‌روهرده و راهيتان ب کاریگر بوو، گه‌شه‌پيدانا که‌سايه‌ت گه‌ري يان personizm بوو. تاکه‌که‌سجيتي شوره‌شه‌ک بوو ل هه‌مبه‌ر جفاکا گرتيا فيئودالی کو به‌ره‌ميين رهنج و زحمه‌تا گشتي، پيشکه‌ش چينا سهرده‌ست و زه‌نگينان ده‌کر. به‌لکی په‌ک ژ نه‌گه‌رين گوهارتنين زيرخاني د ناف جفاکي، واته حه‌رکه‌ت ژ جفاکا فيئودالی به‌رقه جفاکا بورژوازي و گه‌شه‌پيدانا که‌سايه‌تگه‌ري، پيشنخستن و ب هيژبونا زانستين سروشتي ل هه‌مبه‌ر فله‌سه‌فه بيت. ژان ژاک روسو مروقه خودان هيزا سروشتيه‌کی ده‌زانی کو نه‌ف هيژ ژبوي گه‌هيشتن ب کامه‌رائي و که‌فيخوشي تير ده‌کر. هه‌روهه‌ا باوه‌ريا وي ب په‌روهرده و راهيتانه‌کی راست بوو کو ل ده‌وسا سه‌پاندنا نه‌ريت و تيتالين جفاکي، ري و ريبازين سروشتي و کار نيشان بده‌ت.

تيگه‌هين ژان ژاک روسو کاریگره‌ريا خو ل سهر گوهارتنا سيسته‌ما په‌روهرده و راهيتانئ کر، لي به‌لي نه‌شيا نه‌ف سيستم ژ هوئي رابکت. چونکو تيگه‌ها روسو ده‌بو نه‌گه‌را کاریگر نه‌بونا جفاکي ل سهر گه‌شه‌پيدانا توانايا که‌سايه‌ت. واته ل گور نه‌ف تيگه‌ه (ژان ژاک روسو) هيزا سروشتيا تاکه‌که‌س ژبوي گه‌هاشتنا خوشبه‌ختي و کامه‌رائي تير ده‌بيني و پيويستيه‌کی ب راهيتان و په‌روهرده‌يا جفاکي نه‌دبيني.

زنده‌بونا ئاستا نافه‌روکا چاندي و مروقيا جفاکان د سه‌دسالا ۱۹ و گه‌شه‌پيدانا زنده و بکارتينانا سيسته‌ما په‌روهرده و راهيتان د هه‌مي ئاست و ساحه‌بين جفاکي، وه‌که پيويستيه‌کی ژبوي گه‌هاشتنا زانستا گشتي دهات ديتن. ژبه‌ر شه‌رين به‌رفره يا ناپلئون بناپارت د وي سه‌دسالي دا، نه‌ته‌وه په‌رستي و ناسيوناليزم د جفاکين نه‌ورويي دا پيشکه‌فت. په‌روهرده و راهيتان بوو په‌ک ژ گرينگ‌ترین ريباز ژبوي حومه‌تان، ژبه‌ريکو بشين سنيله و گه‌نجان ژبوي خزمه‌تا نه‌ته‌وي و ژيانا جفاکي ئاماده و ته‌ريبه‌تي بکن. دي نه‌يني سهرده‌م دا فله‌سه‌فيا که‌سايه‌تچيا "کانت" و "روسو" جهي خو دا فله‌سه‌فيا گشتيجي و جفاکيا "هيگل" و "پستالوستي". هه‌روهه‌ا په‌ورده و

راهيتانا ده‌وله‌تي هيژکی نووتر ب خو‌فه بيئي. "کانت" د سه‌دسالا ۱۸ نه‌ساس وه‌رگرتنا ئيرده‌يا که‌سايه‌ت مروقه وه‌که هه‌بوونه‌کی عه‌قليه‌تي دا نياسين و موداخيله کرنا حومه‌تان د په‌روهرده و راهيتانا جفاکي ب تشته‌کی چه‌فت و نه‌راست دزانی. لي به‌لي "فيشته" و "هيگل" جفاک وه‌که بابيه‌ته‌کی گشتي و هاشبه‌ش دديتن و که‌سايه‌ت زي وه‌که به‌شه‌ک يان پارچه‌په‌ک ژ گشت جفاکي دزاني. د تيگه‌ها وان دا پارچه (که‌سايه‌ت) ب ته‌ني خو نرخه‌کی خو نينه و گرينگيا که‌سايه‌ت ب روله‌ک بوو کو پيويست بوو د ناف گشتيا جفاکي بهاتبا ليستن. حومه‌تان ژبه‌ر کو نه‌شين ژ پيشه‌روژا جفاکا خو خه‌مسار بن، پيويسته زاروکان ل گور پيويستيا گشتيا جفاکي په‌روهرده بکن و ته‌مام بونا جفاکي پيک بينن.

په‌روهرده و راهيتان د سه‌دسالا ۲۰ ئان دا به‌رپرسياريه‌کی تاييه‌ت ل سهر ملي خو گرت. ريکخواو په‌ره‌رده و راهيتان، ل سهر شکل و هيژدانيا جفاکين دن، کاریگر بوو. ب ده‌رکه‌فتنا شوره‌ش و بزاقين جفاکي و ب تيکرنا گه‌له‌ک ژيرخان و پيکهاتيان، نرخين نوو هاتن ئافا کرن. ريکخواو په‌روهرده و راهيتان که‌فته خه‌زمه‌تا جفاکين نوو ژبه‌ر بشيت شوره‌شين جفاکي گه‌شه‌پي بده‌ن و کورتر بکن.

دافيا سه‌دسالا ۱۹ و ده‌سپيکا سه‌دسالا ۲۰ پارليل بوو ل گه‌ل سهرده‌ما نه‌ته‌وه په‌ره‌ستي و ده‌رکه‌فتنا ناسيوناليزم کو نه‌ف تيگه‌ه زمينه‌يا چې بونا شه‌را جيهانيا په‌که‌م ئافا کر. د نه‌ف پيقاژ، قوتابخانه ب تاييه‌ت مه‌ده‌رسين سه‌رتايي پروياگندا وه‌لاتپاريزي و ژيانا نه‌ته‌وي دکرن و ئارمانجا وه‌لاتين کو شيوازا په‌روهرده ب وي ره‌نگي ژ خو را نه‌ساس وه‌رگرتبون، چيکرنا تيکه‌لی نافه‌ري په‌روهرده و راهيتان ب ئاسايشا نه‌ته‌وي، به‌ره‌مه‌کی باشتر يا جفاکي و ئاماده کرنا زمينه‌ين ژيانه‌کی نوو بون.

د سه‌دسالا بيستان دا تيکوشينه‌کی به‌رده‌وام ژبو چيکرنا شه‌کلين نو ژ په‌روهرده ل گور مه‌رجين زه‌ماني، دهات کرن. گه‌شه‌پيدانا به‌رده‌وام يا زانستی و

زنده‌بونا دايين و ستاندن نافه‌ري مروقان، هه‌روهه‌ا جي بونا ئيمکانيه‌تان، خوه‌شيه‌کی زنده‌تر ژ ژيان و به‌رفره بونا ئازاديين مه‌دني، زمينه‌په‌کی تاييه‌ت ژ بو په‌روهرده و راهيتان ئافا کر. نوکه نه‌ساسا په‌روهرده و راهيتان ل سهر پيشخستنا هزرا که‌سايه‌ت و ئارمانجا وي، بکار ئينانا تيئوريکی و پراکتیکی ژ ده‌سه‌فتانه. په‌روهرده و راهيتانا گشتي پيويسته ل گور ره‌وشين هه‌يي يا که‌سايه‌تان بيت، چونکو ژ په‌روهرده و راهيتان تي خواستن جفاک ژبوي جيهانه‌کی کو هه‌رم د ناف گوهارتتان دا بيت ئاماده بکت. به‌رپرسياريا بنگه‌هي يا په‌روهرده و راهيتان د وي مزارئ دا، دانيا ميراتا نه‌سلا به‌ري ژبوي نه‌سلا نو و چيکرنا تيکه‌لی نافه‌ري هه‌ردو نه‌سلانه (نو و که‌فن). مه‌به‌ست ژ تيکه‌لی، دانيا نه‌زمون ژبوي به‌ره‌مه‌کی هه‌شبه‌ش يا چاندي و ناسنامه‌اييه. ئالي تيئوريکی و پراکتیکی يا نه‌ريتان ب ريبا په‌روهرده و راهيتان (ره‌سمي يان نه‌ره‌سمي) ب ريبازين جوربه‌جور، ژ نه‌سلين به‌ري ژ گه‌نجان را هاتيه دايين و سيسته‌ما چاندي د ناف سيسته‌ما جفاکي دا دگه‌هيتته به‌ره‌مه‌کی نوتر. ژ به‌ره‌مين که‌سايه‌تان کو ب شيوازا تيکه‌لی هه‌تا نوکه هاتيه، په‌روهرده‌يا هزري و زه‌نگين بونا نه‌زمونين ژيانه‌ی کو دهريازى جفاکي هاتيه کرن.

هه‌رقاس چاند و نه‌ريتا جفاک و لايه‌نان ئالوزتر و زه‌نگين تر دبیت، ب وي قاسي ژي په‌روهرده و راهيتانا نه‌سلا نو ژي به‌رفره‌تر و گرنگي و واته‌يا په‌ورده و راهيتان ژي زنده‌تر دبیت. واته ب ده‌رکه‌فتنا جفاکين ئالوز و زنده بونا هه‌شيمه‌تان، هزرا مروقان تي گوهارتن و واته‌يه‌کی رئاليستي ب خو‌فه ده‌گريت، د نه‌يني ده‌مي دا ژي تيکه‌ليين جفاکي ژ فورمين ته‌سکين هه‌ريمي، گوندي، عه‌شيره‌تي، باژيري و نه‌ته‌وي ده‌رکه‌فتيه و ره‌نگه‌کی جيهاني ب خو‌فه ديتيه.

هه‌روهه‌ا دياولگ نافه‌ري شارستانيه‌تان و چې بونا ئاميرين تيکه‌لی وه‌که ميديا، راگه‌هاندن و ب گشتي telecommu-nication تيکه‌لیا مروقان ساده و ساناهي تر کره‌يه، ژ به‌ر وي ناکوکيئين

چاندي، هزري، و ب گشتي شارستاني، سيسته‌ما ژيانا مروقان ئالوزتر کره‌يه و پيويستي ب ريبازين نوو، ئيمکانيه‌تين فره‌تر و زحمه‌ت و ژوريه‌کی زنده‌تر، د مزارا په‌روهرده و راهيتان دا هه‌يه. سهر وي نه‌ساسی ريکخواو راهيتان و په‌روهرده وه‌که ئورگانه‌کی ده‌وله‌تي هاتيه ناساندن و نه‌ته‌وه - ده‌وله‌تان مه‌جبور مانه نه‌ف به‌رپرسيارتي ژ ريکخواوين نه‌ره‌سمي وه‌ک که‌ليسا و مالبات ده‌رنيخين و دهريازى ريکخواوين فه‌رمي بکن. په‌روهرده به‌رپرسياريه‌ته‌کی جفاکيه کو د پرسيسا جفاکي بونا که‌سايه‌تان دا جهي خو ده‌گريت. جفاک ژي پيکهاتيه‌ک ژ گروپين جوربه‌جوره کو به‌فرا د ناکوکيان دانه، واته ناييت جفاک وه‌که پيکهاتيه‌کی په‌کده‌ست و وه‌که‌فد ژ مروقه و چينان بينين ژ به‌ر وي جفاک د ئاسته‌کی به‌رفره دا گروپ و قولين جوربه‌جور کو دژبه‌ري به‌رژه‌وه‌نديا گشتي تيکوشين ده‌کن ژي پيکهاتيه.

په‌روهرده و راهيتانا ديموکراتيک په‌روهرده دشيت که‌لتور و چاندان ژ هه‌ف جودا بکت و بينيت گه‌ل هه‌فدوو. هه‌ر تيگه‌هه‌کی سياسي - جفاکي ناسنامه‌په‌کی جودا دده که‌سايه‌ت. په‌روهرده و خويندن وه‌که په‌ک ژ گرینگ‌ترین ئاميران ژبوي گوهارتنين تيگه‌هين جفاکي ب ئارمانجا چيکرنا که‌سايه‌تان تي نياسين. کاریگره‌يا گوهارتنين په‌روهرده د تيگه‌هين جفاکي - چاندي دشين وه‌ها بين گوتن:

۱ * چيکرنا ناکوکي نافه‌ري چينين خوينده‌فان و نه‌ريتپاريزي. بيگومان د جفاکين نه‌ريتپاريز، ئاستا خوينده‌واريا ده‌سه‌لات ل ژيري دايه، واته په‌روهرده‌يا گشتي ده‌سپيکا جودا کرنا چاندا چينا خوينده‌فان و روشه‌نبره ل گه‌ل چينا نه‌خوينده‌فان. ره‌نگدانا په‌که‌مين يا قي جودا بونئ د ديارده‌يا "ره‌فا مه‌ژيان" تي ديتن.

۲ * په‌روهرده ب چيکرنا گوهارتن د ناف تيگه‌هان دا، سه‌ده‌مه‌کی گرینگ د زنده‌بونا هيزا که‌سايه‌تانه، نياسينا باشي و خراپيا خو، هيژا ئاناليز، پيشيني و گوهارتنا ژيانا جيهانا ده‌ردوژ زنده‌تر ده‌کعت. توانا بون د پيشبيني و

ته خمینان ژی دبیت نه گه را چیکرن پروگرام و سیستهم ژبوی ژيانا پیشه روژی. نه ه پروسهس کو ژیرخانا چیکرنا شارستانیه تا جیهانیه، بی گومان ژ میکانیزمایا په روه رده و راهینان یا فهرمی و نه فهرمی، دهریاز دهبیت.

3 * ژ نه تمامه په روه رده و راهینان ناستا زانیاریان ژی پیش ده که فیت. وان زانیاریان ژی دین نه گه را بکارینانا میکانیزمین وه که رخنه کرن ژ نالیین جفاکی ل هم بهر دسهلات، ریخراو و بهرپرستین حکومتی، واته ب رییا راگه هاندن ئیدی چینین جوریه جورین جفاکی ژ کریارین بهرپرستین حکومتی و هه روه ها جیهانا دهر دوز ناگه دار دین. ب رییا ریخراوین میدیا و په روه ده ناگه داری ژ رهوشا جفاکین جوداتر، ب کاریگه ل سر چی کرنا گوهارتن ل نافه تیگه هین جفاکی و سیاسی.

گه شه پیدان و پیشه فتنه سیاسی ب سیسته ماتیک کرنا جفاکا سفیل و سازی کرنا ریخراو و هیژین جفاکی د ژيانا سیاسی و هه روه ها ب زیده بوونا ریباژین ب کاریگه د چاره سر کرنا ناکوکیین سیاسی دهیته نه انجام دان. نازادیا گروپ، که سایهت و چینان د به شداریوون و ریقابته و ب سازی بوونا ژيانا سیاسی و ریخراوین یاسایی، د چی کرنا جفاکه که کو دهرقی دولت بشیت د سیاست دا جهی خو بگریت، ب کاریگه ره. واته جفاکه که کو بی ده دولت بشیت د ساحه یا هندرین و دهرقی وه لاتا خو سیاست بکهت و تهنی سیاست د دهستی هیژا دسهلات دا نه مینیت.

جفاکا سفیل بابته کی جفاکیه کو جوره کی تاییهت ژ ژيانا سیاسی ژی تی حه سباندن. د فی ناقبه ری دا ژی په روه رده و راهینان، زهمینه یا هزی و زانستی ژبوی چاکسازی و گوهارتن جفاکی، ناماده ده کهت. ناوه ندی کرنا سه رچاقه و بنگه هین هیژ ب شکله کی دیاله کتیکدی دبیت نه گه را کیم بوونا ریخراو و دزگه هین مه دنی. د جیهانا نوو دا بلا فکرنه هیژ و زیده بوون واته پولورالیزم پرسنیه کیه کو ده ولت و دزگه هین مه دنی یا جیهانی ل سر چه وانیا گه شه پیدان وی تیکوشین و

خه باتان ده کهن. ئیمکانین زانیاری ئیدی که تیه دهستی هه ر که سه کی و که سین کو ل سر کورسیا دسهلاتی رو دنن پیویسته ناستا تیگه هیشتن و نه نتیللیکتویلیا وان هه بیت.

د جفاکین دسهپوتیک دا یه که تیه ناقبه ری دسهلات و جفاک گه له ک لاواز ده بیت. د جفاکه کی ب وی رهنگی زهخت، سه رکوفت و توندوتیژی دین نامیرین په یوه ندی ناقبه ری دسهلات و جفاکی، گه ل ناچارن یاسایین کو ل ژور دا ل سر وان تی سه پاندن، بیه ژرین و ل سر ریباژین کو ژ وان را هاتنه دیار کرن، ژيان بکهن. ژبه ری وی ژی گوهارتن و نوویوون چی ناییت. دهرقی وی هه ر جفاکه کی ناچاره ژبوی پیشه فتن، تیگه لیا خو ب جفاکین دن را هه بیت و ب داین ستاندین مادی و مه عنوی، هیژا خو زیده بکهت.

د جفاکه کی دیموکراتیک دا ژبه ر هه بوونا سیستیمه دسهلاتا گه ل و ب ل به رچاقه گرتنه به رژه وه ندین گشتی، واته ب راکرنا جیاواژین نه ژادی، ره گزی و چین، حه ز و داخوایین گه ل ژبوی نازادی، ناساییش و عه دالهت ژی پیشه که فیت. ژبوی کو گه ل بشین باشترین مودیل حکومتی هه لیزترین ریخراوین راهینان و په روه رده ژی بهرپرستاریا وان گرانتر ده بیت، چونکو د جفاکین ب وی رهنگی هه می گل ده خوازن به شداری د حکومتی دا بکهن.

مالیات و قوت باخانه وه که دو ریخراوین گرینگ یا په روه رده و راهینان سه ده ما نه ساسی ژبوی ب هیژ کرنا دیموکراسی و نازادیا رمانن. د جفاکین نه رییتی، ناوه ندچی و دیکتاتور دا، باف دسهلاتدارا موته ق و نه نداین دن یا مالباتی ژی بندهستی وی نه. د ناوه ندین په روه رده ژی ماموستا وه که ئوتوریتیه که خودان هیژ، خوینده قان ژی پیویسته بی دهنگ و گوهدار قانی وی بن و ئیزنی وان نینه کو بشین رمان و کریارین خو ب نازادی دهر برن. هیژا خو لفقاری، خو باوه ریوون، هزر کرنا نازاد و دیموکراسی تیک دجیت.

تیگه هیشتن ژ واته یا په روه رده گریدی ب سیستیمه سیاسی و جفاکیا هه وه لاته که ل جفاکین کو سیسته ما

حکومه تیا وان ل سر ریژیمه کی نه رییتی و دیکتاتوری هاتبوو نانا کرن، دسهلات زیده گرینگیه کی ب کاری په روه رده و راهینان نه ددان. چونکو نه رییت و تیتالان ب قاسیک ب هیژ بوو کو دشیا تیکه لی و داین ستاندین جفاکی بپاریزیت و که سایهت ب شکله کی ئوتوماتیک ئاداپتیا جفاکی ده بو. لی به لی ژ به رکو مه سله ک و پسپوزین جوریه جور چی بوونه و که سایه تان ل گوژ گه شه پیدان سیناعی ب دهسته و گروپین جودا جودا هاتنه دابهش کرن، یاسا و تیکه لی د جفاکین نه رییتی هاتنه لاواز کرن. ژبه ری، دسهلاتداران ناچار مان کو ژبوی پاراستنا نرخین جفاکی، تیتال و یاسایان، شوولا په روه رده راهینان بخین دهستی خو.

پیکهاتین دیموکراتیک، سازی کرن یان جفاکی کرنا نرخ و باوه ریین دیموکراتیک ل ناوه ندا پروژه و پیلانا خو دانان و ل سر گه شه پیدان و به رفه کرنا ریخسرتن، دزگه و ریخراوین دیموکراتیک تیکه ست کرن. بیگومان ریخراوا په روه رده و راهینان د پیکهاتیه کی ب وی رهنگی دا، نه شیت د په روه رده کرنا زاروکان دزیره ری نرخ و یاساین گشتی یا گه ل پینگاغان بافیژیت. چونکو ناوه روکین دهرسی، ته علماتا ماموستا و راهینه ران و په روه رده یا سیسته ما جفاکی، پیویسته ل سر به رفه کرنا تیگه و زهنیه تا هه می، ل سر ساحه یا گشتی یا جفاکی بیته بریفه برن. واته زهنیهت و تیگه ها دیموکراتیک کو ژ نالی جفاکیته هاتیه په ژراندن و چارچوئه یا یاسایی ب خو قه قازانچ کره. د سیسته ما په روه رده یا دیموکراتیک دا هه ر جوره تیگه کو د به رژه وه ندیا فره هزی و پولورالیزمی دا نه بن و تهنی د خرزه تا ئایدولوژیایه کی تاییهت و تک زهنیهت و رمانه کی بن، ب سیسته ما دیموکراسی را دکه فنه ناکوکی و مه ترسیا تیکشکاندن دیموکراسیی ب خو را دئینیت.

سرچافه: مالپه را نافتاب